

A székelykérdés multidiszciplináris megközelítésben*

Az alábbi rövid írás címét — még előadásként a 2025. júniusi Nyelvek és népek a középkori Magyarországon című konferencia keretében — Hoffmann István professzor úr javasolta, magam készségesen elfogadtam, hiszen azt a többünk által is vallott felfogást tükrözi, hogy a régi székelyekkel kapcsolatos kérdések kutatása, miként sok más területé is, csak közös munkával, több tudományág együttműködése nyomán juthat érdemi új eredményekre. Ha azonban a címben szereplő székelykérdés a székelyek régi történetének („eredetének”) teljes és szövevényes problémakörét jelenti, akkor ennek még a rövid áttekintése is többszörösen szétfeszítené a rendelkezésünkre álló teret. Szerencsére ezekről már olyan sok, különféle szempontból és felfogás mentén elkészült munka született, hogy ez alkalommal csak azokra a mozzanatokra összpontosíthatunk, amelyek a régész-történész szerző szerint a továbblépésben segíthetnek.

Előljáróban arra a közismert és nyilvánvaló körülményre utalunk, mely szerint a székelykérdés terén (is) az érdemi előrelépést hosszú időn át a források — elsősorban az írott, történeti források — hiánya, illetve rendkívüli szűkszavúsága akadályozta. Itt már az is komoly eredmény, hogy a források szisztematikus, kritikai kiadása folyamatosan megszabadít bennünket a hamis és hibás keltezésű, illetve néha hibásan olvasott oklevelek által okozott nehézségektől. Ezeken kívül a székely népnévhez kapcsolódó etimológiai vizsgálatokat lehetett felhasználni, abban a kétes hitben, hogy egy népnév eredete annak viselőinek eredetére is fényt vet, valamint sajátos írásuk (székely írás/rovásírás) vélt vagy valós tanulságait, továbbá azokat a forrásokat, amelyekből a székelyeknek az Árpád-kori Kárpát-medencén belüli mozgására, szállásterületeik változására lehet következtetni. Itt az utóbbi évtizedekben a nyelvtudomány ért el áttörést, majd a régészet, a fizikai antropológia és legutóbb a molekuláris biológia szolgáltatott hatalmas tömegű új információt, szempontot, amelyek természetesen további kérdésfelvetésekhez vezettek. A kérdés multidiszciplináris megközelítése azzal járt, hogy a különböző tudományterületekről érkező részletek egyre inkább kapcsolódtak egymáshoz, és valamiféle koherens szövevé válva együtt jelöltek ki lehetséges megoldásokat,

* A tanulmány az MTA 200 ünnepi programsorozat keretében rendezett Nyelvek és népek a középkori Magyarországon című konferencián 2025. június 12-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

vagy zártak ki amúgy csábító ötleteket. Kívülálló számára kétségtelenül idegfelesztő lehet ez a lassú, aprólékos építkezés a tudományos előrehaladás kis lépéseivel, miközben egyesek, inkább a téma periferiájáról, gyors áttörést szeretnének, és esetenként meg is próbálkoznak vele, megelégedve — vagy nem is tudva — arról, hogy e látványos ötletek szinte kivétel nélkül felmerültek már az elmúlt három évszázad szakirodalmában, és háttérbe szorulásuk általában a legszorosabban összefüggött a valós ismeretek gyarapodásával.

Napjaink tudományos igényű kutatása a székelyek korai történetét illetően alapvetően két, egymástól meglehetősen eltérő álláspontot képvisel. Az egyik irányzat elmagyarosodott, türk eredetű népnek, míg a másik magyar eredetű népességnek véli a székelyeket. Az előbbi nézet képviselői tekintették már a székelyeket avar néptörzsdéknek, a magyarsághoz csatlakozott, utóbb asszimilálódott kabar törzsnek, és szóba jöttek a székelyek népvénére emlékeztető eszkel bolgárok is. A feltételezett csatlakozás valamikor a 9–10. század folyamán történhetett, az államalapítás után a székelység már magyar nyelvű, katonáskodó népcsoportként élte tovább az életét. E nagy csoporton belül találkozhatunk olyan felfogással is, mely szerint az eredetileg török nyelvű népcsoport elmagyarosodása csak a 11. század folyamán következett volna be, ez azonban számos, egymáshoz kapcsolódó megfontolás mentén ma már védhetetlenné vált (KRISTÓ 1996: 136–137).

A másik megközelítési mód a székelyekben olyan magyarokat lát, akiket nem etnikai eredetük, hanem katonai feladataik és életmódjuk, és ebből levezethetően az idők folyamán bővülő és megszilárduló kiváltságaik, sajátos berendezkedésük és hagyományaik, nem utolsósorban pedig távoli, izolált fekvésük különíti el a magyarság többi részétől. A székelyek kisebb foltokban történő elhelyezkedése az országhatár kritikus szakaszain nem egy nép vagy néptörzsdék természetes szállásterületére, hanem mesterséges, tudatos szervezésre utal, összefüggésben az Árpád-kori uralkodóknak a határ- és országvédelem érdekében tett intézkedéseivel. Csak ismételni tudjuk, hogy e periférikus területeken a magyar nyelvet átvenni nem, csak megőrizni lehetett (BENKŐ L. 1990: 109–122, BÓNA 1991: 1529–1536).

A kétféle felfogás mögött egy ma még feloldhatatlan ellentmondás rejlik, miszerint a székelyek — amióta a forrásokban elének tűnnek — magyarul beszélnek, magyar helynévanyagot hagytak hátra, friss elmagyarosodásra nyelvi jelek nem utalnak, és a régészeti leletek alapján sem különböztethetők meg a többi magyar népcsoporttól, ugyanakkor önálló népvénük (latinul: *Siculus, Siculi*), a középkor óta körülhatárolt katonai szolgálatuk és ezzel összefüggő sajátos jogállásuk, továbbá saját hagyományaik (köztük a „rovásírás”, a székely írás gyakorlata) és az Attila királyhoz kapcsolódó, Anonymus Gestájában rögzített eredettudatuk (ami a székelyek Árpádék honfoglalását megelőző Kárpát-medencei jelenlétét és felvezető szerepüket a hadak élén is érinti) arra utal, hogy korai történetük valamilyen módon eltért a magyarság többi részétől, anélkül, hogy ennek részleteit ma még pontosabban meghatározhatnánk (BENKŐ L. 1998a: 139–147).

A kutatás jelen állása szerint a török eredet egyik alapvető bizonyítékának tekintett székeley írás/rovásírás kapcsán óvatosabb fogalmazásra kényszerülünk. A székeleyek, akár a magyarság részeként, akár ahhoz a honfoglaláskor vagy még korábban csatlakozva keletről érkeztek a Kárpát-medencébe, a 7–10. századi eurázsiai türk írás valamelyik kelet-európai változatát már korán megismerhették, majd — jelek kiegészítésével és szerkesztésével — alkalmassá tették rövid magyar nyelvű szövegek lejegyzésére. VÁSÁRY ISTVÁN elemzése szerint (2021: 831–836) a székeley írás késő középkori–kora újkori ábécéiben csupán 5 jel mutat teljes azonosságot alak és hangérték tekintetében a türk ábécé megfelelő jeleivel (*ě, n, r, s, sz*), míg 10 további jel közös eredete valószínűsíthető. Ehhez járul 4 jel, amely a cirill (*a, f, h, l*) és 2 jel, amely a glagolita betűkkel (*e, o*) mutat rokonságot. 5 jel belső fejlődés nyomán keletkezett, 6 jel pedig ismeretlen eredetű, esetleg egyéni invenció nyomán keletkezett. Mindez azt jelenti, hogy nem egy változatlan formában használt türk ábécéről, hanem magyar nyelvű szövegek lejegyzésére alkalmassá tett történeti produktumról beszélünk, amelynek keletkezésére — a cirill és a glagolita eredetű jelek alapján — valamikor 863 után, de feltehetően még az ezredforduló előtt kerülhetett sor. Miután a középkori és az újkori emlékek nagy többsége Udvarhelyszéken, az egykori telegdi székeleyek szállásterületén került elő, és innen származnak a legkorábbi, még Árpád-kori feliratok is, más székeley szék területéről pedig változó mértékben, de jól érezhetően kevesebb emlék került elő, óvatosan feltételezzük, hogy az egyes székeley csoportok előtörténete bizonyos mértékig eltérhetett egymástól. Udvarhelyszék térségének jelentőségét tovább erősíti az a friss, szenzációs felfedezés, amelyet FEHÉR JÁNOS művészettörténész és LÁNGI JÓZSEF restaurátor tett 2025-ben, amikor a már régóta ismert, a homoródkarácsonyfalvi unitárius templom késő gótikus tornyába másodlagosan beépített, rovasírásos kőfaragvány hátoldalán újabb három soros, magyar nyelvű székeley írásos feliratot fedeztek fel, amely a falnak nevet adó Karácsony leszármazottait sorolja fel a 15. század végi toronyépítést (1496) kezdeményező előkelő Jánosi családig: K^aR^áCs^oN FⁱJA Cs^oM^oR FⁱJA ⁱMR^e FⁱJA M^áTy^áS FⁱJA B^áLⁱNT FⁱJA J^áN^oSⁱJ, történeti jelentőségű forrást nyújtva a kutatóknak (FEHÉR–LÁNGI 2025: 14–16).

A régi székeleyekről így kirajzolódó kép a hagyományos forrásbázissal érdemben már nehezen bővíthető, legfennebb egy-egy kiragadott részlet és felmelegített ötlet segítségével szerkeszthető biztosnak hirdetett „megoldás” az eredet és a korai történet ügyében. Szerencsénkre a hagyományosnak mondott alapokat immár hosszú évtizedek óta régészeti, majd történeti embertani és állattani, környezet-történeti, legújabban pedig molekuláris biológiai kutatások egészítik ki, erősítve vagy cáfolva sok hagyományos megállapítást.

A régészeti vonatkozásokat mindjárt egy tartósan ígérkező negatívummal indítjuk, ugyanis a székeleyekhez nem sikerült jellegzetes régészeti leletanyagot kapcsolni, mint például a kunokhoz vagy a jászokhoz, amennyiben sír- és egyéb

leleteik nem különböznek a középkori magyarság hagyatékától, hanem beilleszkednek annak helyi csoportjai közé, sőt, emléktárgyakban nyugati típusú viseleti elemek is kimutathatók (ruhakapsok, gömbös fejű hajtűkkel rögzített női fejfedők stb.) (BENKŐ E. 2012/1: 122–123, 155–157). Jóllehet a magyarországi régészeti kutatás a korábbi statikus kép helyett egyre jobban érzékeli a 10–11. századi társadalom és településrend dinamikáját, sajnos még nem alkalmas a magyar néptörzsek mozgásának a feltárására a Kárpát-medencén belül, így a székely szállásterületek változását a Kárpát-medence peremterületein — amelyet alapvetően nyelvtörténeti megfontolások alapján rekonstruáltak — régészeti eszközökkel (még) nem tudjuk kimutatni.

A Székelyföld kisebb területein azonban a régészeti topográfiai kutatások egészen jó eredményekkel jártak, ezeket új környezettörténeti adatsorokkal is sikerült alátámasztani. Ez utóbbi munkák, amelyek alapvetően bolygatatlan lápok több méteres, több ezer évet átfogó üledéksorának bonyolult, több természettudomány segítségét is igénybe vevő vizsgálatát jelentik, az egykor itt élt emberi közösségek nyelvéről és etnikumáról ugyan semmit sem mondanak, de az erdők összetételéről és az erdőirtás előrehaladásáról, a legeltetés intenzitásáról, a termelt haszonnövényekről, továbbá a fatüzelésből származó pernye mennyiségéből, vagy az ipari termelésre utaló nyomelemekből történelmi jelentőségű következtetésekre jutnak (BENKŐ E.–ZATYKÓ szerk. 2021). A topográfiai kutatások ezen kívül nemcsak az egyes régészeti korszakok meglétét — vagy hiányát — mutatják ki, hanem ezek intenzitását és települési hálózatának változásait, esetleg a szerves fejlődés megszakadását is. E részletek Udvarhelyszék térségében (Székelykeresztúr és Székelyudvarhely környékén) arra utalnak, hogy a székelyekkel azonosítható településnyomok valamikor a 12. század folyamán árasztják el a vidéket, lényegesen szerényebb, de egyértelműen létező kora Árpád-kori előzmények után. Az is kiderült, hogy e térség lakottsága korábban, a népvándorlás korának időszakában is hullámzó volt, a római kori Dacia feladását (271) követő, elsősorban Erdély délkeleti részét érintő nagy gót betelepülés sűrű, új településhálózatot hívott életre, amely a teljes 4. századot, esetenként az 5. század elejét is kitöltötte. Nincs okunk kételkedni abban, hogy e korszak végét a hun betörés hozta el, azonban a hun kor szórványos leletanyaga távolról sem tükrözi a korábbi időszak sűrű népességét, és ez a későbbi gepida, illetve kora avar korszakról is elmondható, amit a környezettörténeti célú vizsgálatok polleneredményei is alátámasztanak. A későbbi Székelyföld területét csak a 8–9. századtól népesítette be egy nagyobb településeket létrehozó, leletei alapján az avarokhoz és a szlávokhoz egyaránt kapcsolódó népesség, amelynek falvai azonban a székelyek 12. századi ideköltözését már nem, vagy csak szórványos maradványlakossággal érték meg (BENKŐ E. 1992). Mindennek a ránk vonatkozó tanulságai nyilvánvalók: Erdélyben az 5. századi hun kor óta folyamatosan, nagy lélekszámban fennmaradó, majd a honfoglaló magyarokhoz a Kárpát-medencében csatlakozó, hun eredetű

népességgel nem számolhatunk, ezért ezt az újabban is fel-felvetődő kombinációt régészeti oldalról határozottan elvetjük.

Ha mégis így történt volna, azt a középkori székelyek embertani anyagának is tükröznie kellene. Márpedig a Székelyföld középkori eredetű templom körüli temetőiben feltárt humán leletanyag alapvetően europid vonásokat mutat, amit csak nagyon kis mértékben színezték mongolid jegyek. Ami az analógiákat illeti, kévéssé valószínű, hogy az udvarhelyi és csíki templom körüli temetők középkori népessége a Dunántúlról származott volna, bizonyos jegyeik, ha nem is szignifikánsan, honfoglaló magyar csoportok felé mutatnak, europid többségük jó Kárpát-medencei analógiáit sajnos még nem ismerjük. Velük ellentétben egy másik székelyföldi, háromszéki embertani csoport (Zabola, Székelypetőfalva) — mely csoportról csak feltételezzük, de nem tudjuk tételesen bizonyítani, hogy korai, 12. század végi székelyek maradványait foglalja magában — már sokkal erőteljesebben kapcsolódik a nyugati magyar határszélhez, ahol egy nagy létszámú europid alaplakosság kisebb létszámú, ázsiai eredetű népességgel érintkezett még a magyar honfoglalás előtt, és antropológiai jellegzetességei — értelemszerűen — távol esnek a honfoglalók vezető, törökös rétegétől (FÓTHI et al. 2012: 473–662). Mindez azt sugallja a régész-történész kutatónak, hogy a székelység nem lehet a magyarokhoz a 9–10. században frissen csatlakozó, törökös jellegű néprész, hanem egy bonyolultabb folyamat rajzolódik ki, ahol a résztvevők (egyrészt az udvarhelyszéki és a csíki székelyek, másrészt a háromszéki, feltételezhetően korai székely csoport) eredete nem esik egybe, ugyanakkor ma még nem áll rendelkezésünkre olyan embertani összehasonlító anyag, amely alapján a telegdi székelyek eredetére nézve hiteles antropológiai megfigyeléseket tehetnénk. Így jelen ismereteink alapján a közvetlen avar–székely megfeleltetés a kérdés primitív leegyszerűsítése lenne, és mint látni fogjuk, egyelőre a genetikai kutatások sem támogatják ezt a lehetőséget.

Ez utóbbiak, a hagyományos morfológiai vizsgálatoknál sokkal korszerűbb és eredményesebb archeogenetikai kutatások, ma még csak a kezdeteknél tartanak, mondandónk így csak előzetes jelentésekre támaszkodhat. Rendkívül költség- és munkaigényes vizsgálatokról lévén szó, ma még nem tartunk a Székelyföld egészének átfogó archeogenetikai felmérésénél, egy kisebb, régészetiileg jól kutatott területet, Székelyudvarhely környékét választottuk ki, ahol egyrészt a kutatók mintát vettek a mostani, bizonyíthatóan itt született, itteni gyökerekkel rendelkező népességből, másrészt az így nyert eredményeket összevetették az itteni középkori temetők csontmintáiból származó adatokkal.

A recens mintavétel kötelező eleme volt, hogy a kutatók adatokat gyűjtöttek a mintaadók szüleinek és nagyszüleinek származási helyéről, amiből az derült ki, hogy még egy olyan, települési-népi szempontból stabil, „hagyományörző” vidéken is, mint amilyen a Székelyudvarhely környéki falvak világa, a zömmel helyi szintű mobilitás jól érzékelhető volt, és aligha lehetett ez másként a középkorban.

Kiderült, hogy a vizsgált székely mintáknál a mitokondriális és az Y-kromoszómából kinyerhető adatok, tehát az anyai és apai vonalak hosszú időn át is közel azonosak maradnak, látványosan megtartva genetikai örökségüket, így a recens és a középkori minták jól összevethetők. A belőlük kirajzolódó kép egy sokgyökerű, sokfelé elágazó eredetű népességre utal, alapvetően európai jellemzőkkel, amelyek mellett, ha jóval kisebb számban is, de kelet felé mutató vonalak is kimutathatók. Ez közel áll ahhoz az archeogenetikai képhez, amely más magyarországi csoportok esetében is körvonalazódott, és természetesen a fent már említett székelyföldi embertani eredményekhez is. Miként a régészeknek, az archeogenetikusoknak sem sikerült közvetlen összefüggést igazolni a székelyek, valamint Erdély hun kori vagy a hun kort közvetlenül követő embertani leletei (pl. a marosszentgyörgyi sírlelet) között, miután ezek önmagukban is rendkívül heterogén jellegűek, ráadásul ma még csak nagyon kis mennyiségben állnak a kutatás rendelkezésére. Ezzel a közvetlen hun eredet lehetőségét, műkedvelő politikusok, „hagyományörzők” és újságírók gyakori kérdését tartósan le is vehetjük a napirendről. Figyelemreméltók viszont azok az archeogenetikai összefüggések, amelyek a Kárpát-medence egyes honfoglalás kori temetőivel, illetve a Volga–Urálvidék néhány 9–10. századi, eddig is magyar vonatkozásának tekintett temetője felé mutatnak, természetesen a sok európai, jellemzően délkelet-európai kapcsolati szál mellett, ami az archeogenetikusok szerint felveti, hogy a honfoglaló magyarok és a székelyek eredete valamilyen formában közös lehetett (BORBÉLY et al. 2023, 2024).

A fenti, rendkívül fontos, de még további kutatást és részletes összefoglalást igénylő mozzanatok áttekintésével nagyjából érzékeltettük, hol tart ma a székelykérdés multidiszciplináris megközelítése, ismételten türelmet kérve mindazoktól, akik a tudományos megközelítés bizonytalanságait félretolva ezt a bonyolult csomót egyetlen (kard)csapással kívánnák átvágni. Ehelyett a medievista régész és történész szerző azoknak az általánosabb tanulságoknak a levonására tesz kísérletet, amelyekről már esett szó, de a világos összefoglalásuk közelebbi témánk szempontjából is nagyon fontos. Azzal a vitatható és sajnos nagyon gyakori hozzáállással kezdenénk, amely a székelyek kapcsán jellemzően csak az eredetüket és lehetséges vándorlásaikat firtatja, de középkori életük részleteire már nem kíváncsi. Pedig e részletek nyilvánvalóan kulcsfontosságúak. A régész ugyanis, amikor a Székelyföld leleteit vizsgálja az Árpád-kor második felétől a kora újkorig, semmi olyat nem talál, ami a középkori Magyarországon — eltekintve természetesen az egyre világosabban körülírható regionális eltérésektől — idegen etnikumra vagy eltérő településmódra utalna, de még arra sem, hogy a 12. század előtt nagyobb tömegben Erdélyben éltek volna. Helyi, a kora népvándorlás időszakától datálódó továbbélésük pedig — mint láthattuk — a régészeti és archeogenetikai irrealitások közé tartozik. Az Árpád-kor szokásos földbeásott házaiból álló, sűrű településhálózatot alkotó, magyar nevű falvak több mint harmadában

már a 12–13. században templom állt, amelyek építészeti formái és faragványai, falképei jól beilleszthetők a tágabb erdélyi gyakorlatba, sőt, a kőfalak alatti, többször megfigyelt döngölt agyagalapozás az Alföld korabeli templomainál szokásos praktikára emlékeztet (BENKŐ E. 2012/1: 71–112). A székelyek tárgyi emlékei sem tükröznek keleti hatást, viszont a középkor folyamán a szomszédos Szász-föld kézművessége jól érzékelhető hatást gyakorolt rájuk, és a vártnál nagyobb arányban kerültek elő távolabbi, nyugati importtárgyak is (BENKŐ–SZÉKELY 2008). Leleteink fényében — ha tárgyi emlékekből egyáltalán következtethetünk etnikai vagy kulturális folyamatokra — a középkori székelyeknél semmi olyanra nem bukkanunk, ami a magyarság önmagában is heterogén tömegéhez képest egyértelműen idegen, pláne keleti eredetre utalna. Különleges írásuk a középkorban már bűvópatakszerűen volt csak jelen, papok és egyéb írástudók kezén. Nem volt kurzív változata, így hosszabb szövegek megörökítésére sem volt alkalmas, jeleinek változékonysága és ligatúrái miatt egy-egy rövid szövegen is nemzedékek óta vitatkozik a kutatás. Amikor a 16–17. században már számszerű arányokat is meg tudunk fogalmazni, például a kora újkori falfirkákkal sűrűn elborított berekeresztúri református templom esetében, 80–100 latin betűs falfeliratra esik egy rovásírásos darab, ami arra vall, miként ezt már többen kifejtették, hogy a rövidebb magyar nyelvű szövegek lejegyzésére alkalmas székely írás ekkor már csak kuriózum, titkosírás vagy — elsősorban — a székely identitás kifejezője volt. Maguk a székelyek a középkori Erdélyben egyértelműen magyar néprészként éltek, akik különbözősége alapvetően eltérő jogállásukon, hagyományaikon, tájszavaikon és nagyállattartó, katonáskodó életmódjukon alapult.

Ezen a ponton csak azért nem zárjuk le rövid írásunkat, mert maradt még két olyan mozzanat, amelyet részletesebben is meg kell vizsgálnunk, ugyanis — ha itt akár minimális eredményre is jutunk — a magyar honfoglalás tágabb időszakának tisztázatlan, általánosabb érvényű problémáihoz érkezünk.

Első kérdésünk az Árpád-kori székelység lélekszáma, különös tekintettel e hosszú időszak korai periódusára. Természetesen arra, hogy a magyar honfoglalás korában hol éltek, honnan érkeztek és mennyien voltak, adatok híján semmilyen választ nem adhatunk, de feltételezzük, hogy a Kárpát-medence számos pontján feltűnő székelyek a kor viszonyaihoz képest népes csoportot képezhettek, anélkül, hogy erről belátható időn belül bármiféle konkrétumot mondhatnánk. Bizonytalan értékű becslésre csak az Árpád-kor második felére vonatkozóan vállalkozhatunk, amikor a székelyek hosszú, nagyobb távolságokat felölelő településtörténeti előzmények után megérkeztek véglegesnek bizonyult, délkelet-erdélyi szállásterületükre, a Székelyföldre. Ennek középkori kiterjedését alapvetően a 12. században megalapozott, az erdélyi püspök joghatósága alá tartozó főesperességek segítségével határozhatjuk meg, amelyek nagyjából fedték a székelyek világi igazgatási egységeit, a középkori oklevelekben *dyocesis*, *districus*, majd *sedes*

‘szék’ terminussal jelölt formációkat (HEGYI 2016: 371). A székelyföldi főesperességek, illetve esperesi kerületek plébániáit az 1332–1337-es pápai tizedjegyzék sorolja fel, jellemzően az 1333–1334. évekből.

A számítások egyik pillérét minden esetben ez az összeírás jelenti, annak tudatában, hogy az itt szereplő településeket olyan templomos falvak egészítik ki, amelyek ugyan nem szerepelnek a listán, de templomaik Árpád-kori épített részleteit vagy faragványait a műemléki és a régészeti kutatás dokumentálta. Ezt egészíti ki egy másik számsor, amely részben olyan településeket vesz számba, melyekről középkori írott vagy régészeti adatok nem maradtak ránk, de a nevük alapján biztosan középkori eredetűek (pl. *Homoródszentlászló, Székelyszentkirály*), illetve olyan, templom nélküli, középkori írott forrásokban nem szereplő települések, melyek területén a régészeti terepbejárások vagy kisebb leletmentések Árpád-kori kerámiát dokumentáltak. Ennek alapján a késő Árpád-kortól a kora újkorig terjedő időszakra nézve már történt kísérlet a székelyföldi településszám meghatározására, megállapítva, hogy a középkorban a templomos falvak és a templom nélküli filiák aránya 1 : 2 és 1 : 3 között váltakozott, ami nem tér el az országos átlagtól (BENKŐ E. 2016: 235). Ez az áttekintés azt is feltárta, hogy a Székelyföld településhálózata a 13–14. század folyamán a 12–13. századi állapothoz képest jelentősen kibővült olyan településekkel, amelyek területén a begyűjtött edénytöredékek kora nem volt régebbi a 13. század második felénél vagy a 14. század elejénél (BENKŐ E. 2012/1: 297–301). Ez a körülmény arra figyelmeztet, hogy későbbi adatokból — ebben a témakörben is — rendkívül kockázatos a jóval korábbi viszonyokra következtetni.

Nyilvánvaló, hogy a fenti adatokra közvetlenül nem támaszkodhatunk, most ugyanis a Délkelet-Erdélybe költöző, ott végleges szállásterületüket elfoglaló székelyek legkorábbi településeire, ezek számára, méretére és feltételezhető lélekszámára vagyunk kíváncsiak. E téren még kevesebb a támpontunk, hiszen itt nemcsak a templomok, hanem az egyes települések időrendjét is ismernünk kellene. Mint már jeleztük, a Székelyföldön ezidáig egyetlen kisebb terület régészeti topográfiai kutatása készült el, ezért — a tévedés minden kockázatát vállalva — kénytelenek vagyunk ennek adataira és főként belső arányaira támaszkodni, amikor a Székelyföld egészéről próbálunk megállapításokat tenni.

Az a referenciaterület, amelyre a következőkben hivatkozunk, az egykori Keresztúrszéknek (Székelykeresztúr környékének), utóbb Udvarhelyszék fiúszékének a mai Hargita megyébe eső törzsterülete, amelyet az 1980-as években objektív okokból nem egészíthettünk ki a széknek a mai Maros megyébe eső, nyugati és északi peremvidékének a bejárásával (BENKŐ E. 1992). Kiindulópontunk így Keresztúrszék 375 km²-es törzsterülete, amelyen az 1332–1337-es pápai tizedjegyzék 1333. és 1334. évi listái 8 plébániát rögzítettek (Alsóboldogfalva, Nagyalambfalva, Nagysolymos, Székelykeresztúr, Székelyszenterzsébet, Székelyszentmiklós, Szentábrahám, Tarcsafalva). Szívesen feltételeznénk, hogy ezek a

plébániák a vidék legkorábbi székelyletelein létesültek, ezt azonban az itt gyűjtött leletanyag csak 6 esetben támasztja alá, 2 esetben (Keresztúr mezőváros és Tarcsafalva) a rendelkezésünkre álló leletek nem korábbiak a 13. századnál. Ez azt jelenti, hogy ezen a területen a pápai tizedjegyzékben szereplő egyházas falvak kb. 75%-a már a 12. század végén létezett. Ezt kiegészíti Rugonfalva, ahol Árpád-kori, de a tizedjegyzékben nem szereplő templom áll, és mellette a 13. századnál korábbi Árpád-kori kerámia került elő, továbbá három olyan falu, ahol közelebből nem keltezhető, jelen állapotában késő gótikus templom található, a település legkorábbi régészeti leletei azonban a 12–13. századból származnak (Nagykadács, Nagymedesér, Tordátfalva). A fenti 10 egyházas, korai eredetű falu mellett listáztunk további három települést, ahonnan középkori templomot ugyan nem ismerünk, de Árpád-kori településtörténeti előzményeik a 13. századnál korábbiak (Keresztúrfalva, Kobátfalva, Nagykede). Ezekhez járul egy középkori forrásokban nem szereplő, a 16. század előtt elpusztult, a 12–13. században már biztosan létező település (Görgény, Alsóboldogfalva határában), így a fenti területen, az 1980-as évek kutatásai lehetőségei közepette 14, a 12. század második felében vagy a 13. század első felében induló települést azonosítottunk, némelyik közülük — pl. Keresztúrfalva — ennél is korábbi időben keletkezett. Ezekhez járul a középkori falvak határában több olyan, kis méretű lelőhely, ahonnan mindössze néhány Árpád-kori cserép került elő, ezek feltehetően kisebb, állattartó szállások maradványait jelzik. Egyes falvak belterületén vagy a határukban kora Árpád-kori kerámia is előkerült, ami azt jelzi, hogy a beköltöző székelyletelek nem lakatlan területre érkeztek, az előzmények esetleg szláv maradványlakosságra, az erdélyi vármegyék keleti gyepűin élő magyarokra vagy korábban ide került székelyletelekre utalhatnak, újabb, hiteles adatokhoz csak korszerű, szisztematikus ásatások nyomán juthatunk.

Mit jelenthetnek ezek a számok a Székelyföld egésze szempontjából? Középkori adataink szerint a nagy kiterjedésű Székelyföld területét a telegdi főesperesség marosszéki, erdőháti (udvarhelyszéki) és csík-gyergyószéki kerülete, a fehérvári főesperesség sepsiszéki esperessége, a kézdi főesperesség, az orbaiszéki dékánosság és a tordai főesperesség aranyosszéki esperessége ölelte fel. Mint jeleztük, az egyházi (esperességek) és a világi közigazgatás (székek) határai nem estek pontosan egybe, az egyházi közigazgatás kisebb megyei zárványokat (enklávákat) is magában foglalt, szempontunkból azonban ez a fő arányokat nem változtatja meg. Új kutatások szerint az 1332–1337. évi tizedjegyzék a fenti esperességek területéről legalább 152 plébániát vett lajstromba (HEGYI 2016: 376, 378, 387), ami a 13. század elején — ha a keresztszéki viszonyokat a Székelyföld egésze szempontjából szignifikánsnak tekintjük, aligha helytálló módon — hozzávetőlegesen 260–270, részben templom nélküli települést jelent.

Becslésünk következő lépését e falvak méretének, majd lakói számának a meghatározása jelenti. Ezt felszíni vizsgálatokkal ritkán lehetett megállapítani,

hiszen az Árpád-kori települések maradványai jellemzően a mai belterület alatt rejtőzködnek, így a szórványosan múzeumba került leletek értékelésén túlmenően csak a megművelt kertekbe bekérezkedve egészíthettük ki gyűjtésünket. Ennek alapján egy korai (11–12. századi), nagy méretűnek számító település (Keresztúrfalva) kiterjedése kb. 450×300 m, egy, a pápai tizedjegyzékben is szereplő, talán közepes méretű templomos falu (Székelyszentmiklós) kb. 400×80 m, a templom nélküli Görgény falu kb. 100 m átmérőjű volt, ez utóbbi a kisebb falvak közé tartozott (BENKŐ E. 1992). Ásatások nélkül természetesen nem tudjuk, hogy egy időben hány lakóház állt e falvak területén, de a Keresztúrszék területén feltárt szentábrahámi templom legkorábbi, 13. század előtti hajójának feltűnően kis mérete — $6 \times 5,7$ m — (BENKŐ E. 2012/1: 129) reálisnak mutatja SZABÓ ISTVÁN számításait, miszerint korszakunkban átlagosnak a száz fő körüli falvak számítottak, ami 20 körüli háztartást jelent, ötös családi szorzóval (1971: 190–191). Esetünkben ennél valamivel alacsonyabb értékekkel is számolhatunk (50–100 fő), összhangban a legkorábbi templomhorizont $30\text{--}40$ m² körüli hajóméretével (BENKŐ E. 2012/1: 108, 129) és a templom nélküli, kis településekkel. Ugyanakkor a Maros széles völgyében és a külső medencékben, különösen Csík és Háromszék területén ennél jóval kiterjedtebb, szegekre tagolódó Árpád-kori települések is létrejöttek (BENKŐ E. 2012/1: 77–87). A Csík- és Kézdi-szék közé szorult kis Fehér megyei enkláv (Torja birtok) területén, Szárazpatakon 1324-ben három, egymással rokonságban álló nemes család kezén összesen 10 ház (rab)szolga és 99 ház szabad ember élt, utóbbiak egy része rutén volt (*quidam Ruteni*). A 109 ház (*mansio, curia*) hatalmas, már-már irreálisan nagy falura utal. Ugyanebből az oklevélből arról is értesülünk, hogy a fenti nemesek a közeli Feltorján 30, részben lakatlan házhelyet és további 232 házat/családot (*mansiones*) birtokoltak anélkül, hogy a forrás a lakók társadalmi vagy etnikai hovatartozásáról bármit is elárulna (SzékOkl. 8: 6–9; EO. 2: 476). A megadott, hihetetlenül nagy szám mindenképpen jelentős lélekszámú településre utal, még ha az ötös szorzóval előállítható, 1000 fő körüli lélekszám vaskos túlzásnak is tűnik.

260 körüli településszámmal és falvanként 100 fős átlaggal számolva mindez 20–30 000 fő körüli népességet sejtet a 12–13. század fordulója körüli Székelyföldön.¹ Lényegesen kevesebbre a korábbi századokban sem gondolhatunk, tekintettel egyrészt azokra a Kárpát-medencei területekre, ahol a történeti vagy nyelvészeti adatok középkori székelyekre utalnak, másrészt arra a megfigyelésre, mely szerint a korábbi szállásterületek hátrahagyása több esetben is kisebb-nagyobb székely csoportok leszakadásával járt, akik hátramaradva nyelvi sajátosságait évszázadokig megőrizték. Nem győzzük hangsúlyozni, hogy rendkívül

¹ A korábbi, történeti becslésekhez lásd BENKŐ E. 2012/1: 47, 68, 297–299.

bizonytalan, képlékeny adatokról van szó, de tény, hogy ez a szám egy nagyságrenddel nagyobb annál, mint amit a beköltöző jászok kapcsán feltételez az újabb kutatás (ZSOLDOS 2022), és amely lélekszám feltétlenül szükséges ahhoz, hogy egy helyét és szervezetét változtató, új környezetbe érkező vagy új nyelvi hatásokkal szembesülő közösséget tartósan megővjon a nyelvi beolvadástól.

A honfoglalók kis sírszámú, még a Kárpát-medence központi, kedvező adottságú területeit sem teljesen kitöltő temetői alapján a beköltözők lélekszámát régész oldalról 100 000-re szokás becsülni (RÉVÉSZ 2020: 449–460), ami nem áll messze egyes történészek véleményétől (KRISTÓ 1995: 133–134), miközben a történészek egy másik vonulata a 400 000-es számot is elképzelhetőnek tartja, a honfoglalók nem magyar nyelvű elemeivel együtt (GYÖRFFY 1983: 38). Az előbbi nézet a Kárpát-medence teljes lakosságát a 9–10. század fordulóján 250–350 000-re, az utóbbi kb. 600 000-re becsüli (TAKÁCS 2006: 67–98). E sorok írója, aki bevallottan nem szakértője e korszaknak, és az Árpád-kor második fele irányából tekint e kérdésre, nem tudja a fenti adatokat összeegyeztetni azzal a nyilvánvaló következménnyel, amely ilyen arányok mellett vagy menthetetlenül bekövetkező beolvadást, vagy pedig a magyar nyelvre gyakorolt, rendkívül erős hatást jelentene, különös tekintettel az itt talált lakosság vélhetően foltszerű, a Kárpát-medence peremterületein sűrűsödő jelenlétére. Még a nagyobb számokkal (400 000/600 000) operáló GYÖRFFY GYÖRGY álláspontját is túl optimistának érezzük, miszerint „a kb. 400 000 főt kitevő honfoglaló magyarság viszonylag rövid idő alatt magába fogadta az itt talált kisebb számú avar–szláv lakosságot” (1983: 38). Ennek részleteit sajnos nem látjuk világosan, és a számokkal is bajban vagyunk. Ugyanis a 10. századi, rendszerint kevés sírból álló, többnyire rövid ideig használt szállási és falusi temetőket hátrahagyó magyarság e viszonylag kevés leletből kikövetkeztethető lélekszáma alapján önmagában nem tudta volna sok száz síros temetőkkel benépesíteni a 11–12. századi Kárpát-medencét. A sírleletek alapján elemezve ezt a folyamatot a kutatók rámutattak arra, hogy a 10–11. század sírba tett eszközei és használati tárgyai (kések, csíholók, edények), valamint egyszerű karikaékszerei (hajkarikák, kar- és nyakperecek, gyűrűk) jól levezethetők a késő avar temetők legkésőbbi leletanyagából. Az előzmények így a késő avar kori (avar és szláv) népesség, illetve a velük érintkező Karoling Birodalom peremkultúrája felé mutatnak, egyben egy olyan folyamatot jeleznek, melynek során a temetők leletanyaga a 11. századra uniformizálódott, miközben — feltehetően a központi hatalom akaratából — bekövetkezett a korábbi települési struktúra áttelepítésekkel kísért megváltozása is (RÉVÉSZ 2020: 42–44). Ezen az alapon jött létre és szilárdult meg az Árpád-kor településrendje, amikor a már említett nagyobb sírszámú, sűrűbben elhelyezkedő sírmezőket a templom körüli temetők váltották fel, és a jellegzetes tárgyi emléanyagot hátrahagyó falvak egymástól mintegy 2–5 km-es távolságra benépesítették a lakható, földművelésre alkalmas területeket. A folyamat tárgyi és mennyiségi oldalát az

ismeretanyagában és szemléletében megújuló régészeti kutatás kielégítően dokumentálja, de értelemszerűen nem képes választ adni arra, hogy ez a régészeti megfontolásokból vegyes eredetűnek és összetételűnek vélt népesség miként tudta magyar helynevekkel kitölteni a Kárpát-medencét, és hogyan volt képes kialakítani egy olyan nyelvi egységet, amely úgy asszimilálta a helyi, más ajkú népességet, hogy — a magyar közösségből korán kiszakadt csángók kivételével — még jelentős nyelvjárási eltérések sem keletkeztek (BENKŐ L. 1998b: 21), pedig e magyar nyelvi jelenségek hatalmas területeket és távolságokat fognak át. Közvetlen példánk az erdélyi Fogarasföldön 1202-ben alapított kerci ciszterci monostorhoz kapcsolódik, mely utóbb, II. András adományából egy bizonyos, az ottani románoktól elvett földdel is gyarapodott. 1233-ban e föld határjárásakor, a szebeni szászok és a fogarasi románok közötti határterületen magyar helynevek sorát rögzítették, az *Eguerpotak* ~ *Egwrpothak* nevű mocsáron és a *Nogebik* ~ *Naghbyk* nevet viselő bükkösön át az *Arpas* patakig (EO. 1: 125), ami nyilvánvalóan összefügg e terület korábbi településtörténetével, anélkül, hogy ezt ma még hiteles régészeti leletekkel összevethetnénk, elkerülve a távolabbi, a székelyekkel is összekapcsolható 12–13. századi lelőhelyekre — pl. Szerdahely (URDUZIA 2016: 55–61), Ugra (POPA–ȘTEFĂNESCU 1980: 496–503) — alapozó, módszer-tanilag is kétes találatásokat.

Az az önkéntelenül is felmerülő kérdés, hogy a régészeti premisszákat hogyan lehet összeegyeztetni a Kárpát-medence hatalmas területeit átfogó magyar nyelvi fejleménnyel, valamiféle, csak a következményekből kikövetkeztethető „fekete lyukat” sejtet, a kívülállóban azt a benyomást keltve, hogy vagy a hagyományosan 895 körülre keltezett honfoglalás időtartama volt hosszabb és esetleg összetettebb lefolyású, vagy pedig a résztvevőkön belül lehetett a magyar nyelvi komponens erősebb, mint ahogyan azt eddig gondoltuk. Feltételezzük, hogy ez a rejtély valamiképpen a székelyekkel is összefüggött. A ma még rejtőzködő mozzanatok láthatóvá tételéhez feltehetően hozzájárul majd, ha a korszak településrégészeti eredményeit ugyanolyan jól ismerjük, mint az utóbbi években mintaszerűen közölt 10–11. századi sírleleteket. Régészek körében köztudott, hogy a települések (és nyilván lakóik) száma több korszakban is jelentősen felülmúlja a sírleletekből kikövetkeztethető számot. A problémát egy erdélyi, keresztúrszéki példával világítjuk meg: a régészeti topográfia által érintett területen a késő népvándorlás kor időszakából legalább 29 települést ismerünk a 8–9/10. századból, köztük jelentős kiterjedésű falvakat is, de csupán egyetlen esetben utalhatunk olyan, szórványként múzeumba került ép edényre, amely (esetleg) egy medgyesi típusú urnatemetőből származik, hitelesen feltárt sírt pedig egyet sem ismerünk (BENKŐ E. 1992: 18–19). Így pusztán a sírleletek alapján kutatott vidékünket e korban lakatlannak kellene tekintenünk (a makacsul hiányzó temetők alapján ugyanezt kell mondanunk Maros-, Udvarhely- és Háromszék, valamint a Csíki-medence esetében is), pedig a régészeti kutatások a késő avar kor (az avar–szláv időszak)

sűrű településhálózatát fedték fel, és több lelőhelyen az élet a kora Árpád-korig folytatódott.

Utolsónak szánt jegyzetünk a székelyek korai településtörténetéhez kapcsolódik, összefüggésben azzal a közismert és általánosan elfogadott megállapítással, hogy a székelyek több lépésben, összetett történeti előzmények nyomán érkeztek mai szállásterületükre, a délkelet-erdélyi Székelyföldre.

A honfoglalás kor és a kora Árpád-kor kiváló kutatója, RÉVÉSZ LÁSZLÓ vetette fel több írásában is élesen, hogy „a marosszéki, valamint a sepsi-orbai-csíki-kézdi székelyek nyelvészeti alapon feltételezett, történészek által elfogadott és régészek által hallgatólagosan ugyancsak valószínűsített korábbi nyugat-délnyugat-dunántúli szállásterülete nem több, mint pusztá fikció” (2013: 620–624, 2015: 49–51). Áttekintése szerint a „fikció” érdemi szerzője BENKŐ LORÁND nyelvész (1921–2011), a régész-történész elfogadókat pedig többek között BÓNA ISTVÁN (1930–2001) és e sorok írója képviseli. RÉVÉSZ, röviden összefoglalva BENKŐ LORÁND eredményeit, bemutatta a Székelyföld három fő nyelvjárását, a marosszékit, amely részben Pozsony vidékével, részben az Őrség és az Őrvidék nyelvjárásával mutat rokonságot (de a szék nyugati térfelének nyelvjárása jórészt mezősegi, tehát nem székely típusú), az udvarhelyszéki (telegdi) nyelvjárást, amely Baranya és az egykori Valkó megye (szlavóniai nyelvjárássziget) magyarságához kapcsolódik, és végül a külső székelyföldi medencék (Sepsi-, Orbai-, Kézdi-, Kászon-, Csík- és Gyergyószék) nyelvjárását, ahol az összefüggések ismét az Őrség és az Őrvidék felé irányulnak. Ezek a távolba mutató kapcsolatok a különböző székely csoportok Kárpát-medencén belüli korábbi szállásterületeire utalnak, ahonnan utóbb Erdélybe költöztek. A székelyek egy másik korábbi szállásterületére, a dél-erdélyi Szászföldre *Sepsi-, Kézdi- és Orbaiszék* neve hívja fel a figyelmet, mely nevek a *Sebes, Kézd* és *Orbó* vizekre utalnak, melyek völgyeiben (Szász)sebes, (Szász)kézd és Orbó település létesült. Ezeket a korábbi lakóhelyeket a II. Géza-féle erdélyi szász telepítéssel összefüggésben a székelyeknek el kellett hagyniuk, így költöztek a Háromszék területére, magukkal hozva korábbi szállásterületeik emlékét és nyelvi sajátosságait (BENKŐ L. 1991: 58–60, 2001: 48–50).

A fenti, a székelyek kutatásában máig alapvetésnek számító konstrukciót RÉVÉSZ LÁSZLÓ alapvető módszertani hiányosságokra hivatkozva kérdőjelezte meg, ugyanis a székelyek korai lakóhelyeként idézett Nyugat-Délnyugat-Magyarországon (kiemelten az Őrségben és az Őrvidéken) e kombináció hívei nem vizsgálták meg, hogy a korai időkben a régészeti leletek utalnak-e egyáltalán magyarul beszélő népességre. Márpedig — a bírálat szerint — Zala megyében a Zalaszántó–Vörs vonaltól nyugatra nem terjedt ki a magyar megletelepülés a 10. század első felében, a Zala folyó völgyében csak az ezredforduló táján tűnnek fel magyar katonaelemek régészeti nyomai, és a későbbi, 11. századi, nagy sírszámú temetők is inkább a megye keleti részén kerülnek elő. Ugyanez vonatkozik Vas

megyére is, amelynek magyar betelepülése szintén csak a 10. század második felében kezdődött, és a 11. századra vált sűrűvé. Ennek alapján úgy látja, hogy „az Őrségben és az Őrvidéken, Göcsejben a 10. század első felében magyar etnikum nem lakott, sőt a terület túlnyomó részén még a 11. században sem [...] régészetileg a leghalványabb nyoma sincsen annak, hogy a székelyek őseit 10. századi fejedelmeink vagy első királyaink a tárgyalt területre telepítették volna” (RÉVÉSZ 2013: 623; 2015: 50). Ha ilyen áttelepítés mégis megtörténhetett az erdélyi Királyföld felé a 11–12. század fordulója körül érintve például a Zala megyei, pusztaszentlászlói temetőt (SZŐKE–VÁNDOR 1987) létesítő, majd elhagyó közösséget, akkor Dél-Erdélyben, a későbbi Szászföldön alig fél évszázadot tölthettek el, településeket, templomokat és a templomok körül temetőket létesítve, hogy rövid idő után továbbköltözzenek a Háromszéki-medencébe. Kérdéses maradna ebben az esetben a nyugati határvidék 12. század végi, 13. századi, már valóban sűrű magyar lakosságának a korai története is, amelynek nyelvjárása közel áll a keletre költöző székelyekéhez. RÉVÉSZ így egyetlen megoldást tart elképzelhetőnek, azt, „hogy a két említett vidék székely lakossága egy korábbi közös, de számunkra a Kárpát-medencén belül közelebből ismeretlen területről rajzott ki a nyugati és a keleti határszélekre” (RÉVÉSZ 2013: 624; 2015: 51).

A bírálatból nem derül ki, de köztudott BENKŐ LORÁND írásaiból is, hogy a székely és a göcseji nyelvjárás összevetése legalább 1860-ig nyúlik vissza, e kérdésben BENKŐ LORÁND nagy érdeme, hogy A magyar nyelvjárások atlasza (MNYA.) átfogó gyűjtésére támaszkodva az addigiaknál szilárdabb alapokról a kérdés nyelvföldrajzi és településtörténeti vonatkozásait a székelyek példáján módszertani megalapozottsággal elemezte (1967). Világossá tette, hogy a nyelvi jelenségekből lehet ugyan stabil történeti következtetéseket levonni, ezek időrendjét azonban a nyelvészet eszközeivel nem lehet élesen keltezni, különösen akkor, amikor egyes nyelvi jelenségek hosszabb idő alatt is alig változtak. Munkáit ismételten átlapozva sem találtuk nyomát annak, hogy az Őrségben már a 10. század első felében székelyeket valószínűsített volna, vagy hogy egy jelentős székely csoport legkorábbi szállásterületét ezen a vidéken képzelte volna el, és elköltözésük időpontjánál sem támaszkodhatott konkrét adatokra, hiszen a széke-lyekkel egyértelműen össze nem kapcsolható zalai örökről csak a 13. század elejétől rendelkezünk okleveles említésekkel, korábbi történetükkel kapcsolatban pedig HOLUB JÓZSEF tett megjegyzéseket (1929: 61–62). Ami RÉVÉSZ LÁSZLÓ megoldási javaslatát illeti az ország peremterületei felé telepített székelyek régi, közös szállásterületéről, erről a fikciót mindenkor tudatosan kerülő, szilárdan a tényekre alapozó BENKŐ LORÁND a következőket írta 60 évvel ezelőtt: „A nyelvföldrajz tényei tehát biztosan mutatnak arra, hogy az említett területeken élő magyarság valamikor a z o n o s n y e l v j á r á s t í p u s t b e s z é l t, következésképpen a település- és népiségtörténet tárgykörébe tartozó származásbeli

kapcsolatban volt egymással. Sőt azt is bizonyítják, hogy e származásbeli kapcsolatok egyes csoportok között szorosabbak voltak, mint mások között. Azt azonban a nyelvöldrajz alapján már nem lehet megállapítani, hogy e népcsoportok őstelepülése merre volt, illetőleg hogy melyek az elszármazás irányai. Nyelvi alapon mindegyik góc lehet — hogy úgy mondjam — »anya«- és »fiók«-nyelvjárás egyaránt, sőt — a hasonlatot folytatva — az is lehetséges, hogy testvéri viszonyban vannak egymással, s a közös anyanyelvjárást már nem is ismerjük. [...] A mondottakból látható, hogy azok a nyelvi-etnikumbeli összefüggések, amelyeknek részletei a magyarság település- és népiségtörténetének középkori kódébe vesznek, nem azonosíthatók teljesen a mai erdélyi székelység eredetkérdésével, s nem egyszerűsíthetők le — mint régebben gondolták — egy általános dunántúli–székely nyelvi-etnikumbeli egyezésre. A székelyek eredetkérdésében — mint láttuk — alapvetően helyes nyomon járó mai történettudományunknak is sokkal differenciáltabban kell az ide kapcsolódó problémákat tekintenie” (BENKŐ L. 1967: 47–48).

Ami e csoport Dél-Erdélybe költözését illeti, akár az Őrség, akár valami más, velük egykor közös szállásterület felől, ennek kezdeteiről érdemi történeti adatokkal nem rendelkezünk, a történészi becslések a 11–12. századot ölelik fel, a Szászföld területén feltárt, székelyekkel kapcsolatba hozott, érmekkel is keltezett településmaradványok és temetőrészletek (pl. Baráthely, Segesvár, Szerdahely) leletanyaga a 12. századtól a 13. század elejéig terjedő időszakaszt fogja át (IONIȚĂ 2009, URDUZIA 2016, HAIHOIU et al. 2020). Ez mindenképpen tágabb intervallum a RÉVÉSZ LÁSZLÓ által vázolt fél évszázadnál. Bár RÉVÉSZ a dél-erdélyi Szászföldre a kora újkori Királyföld (Königsboden) terminust használja, tudni kell, hogy a szászok legkorábbi, még II. Gézához kötődő szállásterülete (Szeben környéke) a késő középkori–kora újkori Szászföld kiterjedését még nem érte el. Az 1224. évi Andreanum ekkor kapcsolta a szebeni ispán felügyelete alatt álló területhez a sebesi székelyek földjét megszüntetve korábbi ispánságukat, ami vélhetően összefüggött elköltözésükkal a későbbi Sepsiszek területére. Ennél is későbbi, 13. századi folyamat lehetett a (Szász)kézds térségét is felölelő Segesvárszek német ajkú telepítése (NÄGLER 1979: 156–161). Medgyesszék területe pedig (ahol a baráthelyi Árpád-kori települést feltárták) még sokáig a székely ispán fennhatósága alatt állt, és csak 1402 után csatolták a Szászföldhöz, bár legkésőbb a 13. század végétől nagyrészt német lakosság élt itt. Kézds térségében az Apor család ősei csak 1289-ben adták el mohai és sárosi birtokaikat dályai Henneng fia Péter szász comesnek. A fenti, meglehetősen kései adatokkal szemben Orbó esetében még a szászföldi vonatkozások is bizonytalanok, ugyanis a kérdéses, névadó Orbó nagyobb valószínűséggel lehetett a Maros-völgyi, Nagyenyed melletti Orbó, mint Szászorbó (BENKŐ E. 2012/1: 44–46, 200).

Mindezek alapján az az aggodalom, hogy a székelyek Dél-Erdélyben irreálisan rövid időt, alig fél évszázadot tölthettek, mielőtt végleges lakhelyüket elfoglalták volna, okafogyottá válik. Összességében a BENKŐ LORÁND — és nagy kutató elődei — által felvázolt kép nem fikció, hanem reális opció, amelynek fehér foltjait alapvetően a potenciálisan érintett területek településtörténetének és településrégészetének kell tisztáznia e sok összetevőjű kutatásban természetesen mindenkor tiszteletben tartva az érintett tudományágak szakmai kompetenciáját.

Irodalom

- BENKŐ ELEK 1992. *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete.
- BENKŐ ELEK 2012. *A középkori Székelyföld 1–2*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete.
- BENKŐ ELEK 2016. Település és gazdaság a késő középkorban és a kora újkorban. In: BENKŐ ELEK–OBORNI TERÉZ szerk., *Székelyföld története 1*. Székelyudvarhely, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Erdélyi Múzeum Egyesület–Haáz Rezső Múzeum. 234–295.
- BENKŐ ELEK–SZÉKELY ATTILA 2008. *Középkori udvarház és nemesség a Székelyföldön*. Budapest, Nap Kiadó.
- BENKŐ ELEK–ZATYKÓ CSILLA szerk. 2021. *A Kárpát-medence környezettörténete a középkorban és a kora újkorban/Environmental History of the Medieval and Early Modern Carpathian Basin*. Budapest, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- BENKŐ LORÁND 1967. A nyelvföldrajz történeti tanulságai. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 24: 29–48.
- BENKŐ LORÁND 1990. Adalékok a székelység korai történetéhez. *Új Erdélyi Múzeum* 1: 109–122.
- BENKŐ LORÁND 1991. Nyelvészeti adalékok a magyarság erdélyi megtelepedéséhez. *Magyar Múzeum* 1: 52–61.
- BENKŐ LORÁND 1998a. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ LORÁND 1998b. Ezeréves küzdelem a magyar nyelvért. In: DÁVID GYULA szerk., *Történelmünk a Duna-medencében*. Kolozsvár–Temesvár, Polis Könyvkiadó. 18–26.
- BENKŐ LORÁND 2001. Észrevételek Erdély déli részeinek korai Árpád-kori történetéhez. In: DÁVID GYULA szerk., *Erdély a keresztény magyar királyságban*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület. 7–68.
- BÓNA ISTVÁN 1991. A székely-kérdés mai állása egy régész-történész szemszögéből. *Korunk* 3: 1529–1536.
- BORBÉLY NOÉMI et al. 2023. High Coverage Mitogenomes and Y-Chromosomal Typing Reveal Ancient Lineages in the Modern-Day Székely Population in Romania. *Genes* 14/1: 23.

- BORBÉLY NOÉMI et al. 2024. Whole-Genome Analysis of Medieval Székely People. In: *DSB Conference 2024, Program & Abstracts. Annual Meeting of Eötvös Loránd University Doctoral School of Biology*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem. 15.
- EO. 1. = JAKÓ ZSIGMOND, *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez 1*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997.
- EO. 2. = JAKÓ ZSIGMOND, *Erdélyi okmánytár 2*. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2004.
- FEHÉR JÁNOS–LÁNGI JÓZSEF 2025. A homoródkarácsonyfalvi templom tornyának kutatása. *Unitárius Közlöny* 35 (95)/5: 14–16.
- FÓTHI ERZSÉBET–BERNERT ZSOLT–HAJDU TAMÁS–KÖVÁRI IVETT 2012. Középkori embertani leletek a Székelyföldön. In: BENKŐ ELEK szerk., *A középkori Székelyföld 2*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete. 473–662.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1983. *István király és műve*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
- HARHOIU, RADU et al. 2020. *Schäßburg–Weinberg. Sighișoara-Dealul Viilor. 2. Archäologische Grabungen bei der Fundstelle „Gräberfeld”/”Necropolă”*. Târgoviște, Cetatea de Scaun.
- HEGYI GÉZA 2016. Egyházszervezet és egyházi élet. In: BENKŐ ELEK–OBORNI TERÉZ szerk., *Székelyföld története 1*. Székelyudvarhely, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Erdélyi Múzeum Egyesület–Haáz Rezső Múzeum. 370–399.
- HOLUB JÓZSEF 1929. *Zala megye története a középkorban*. Pécs, Zala megye közönsége.
- IONIȚĂ, ADRIAN 2009. *Așezarea din secolele XII–XIII de la Bratei*. Sibiu–Alba Iulia, Altip.
- KRISTÓ GYULA 1995. *A magyar állam megszületése*. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
- KRISTÓ GYULA 1996. *A székelyek eredetéről*. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
- MNyA. = DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU szerk., *A magyar nyelvjárások atlasza 1–6*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968–1977.
- NÄGLER, THOMAS 1979. *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- POPA, RADU–ȘTEFĂNESCU, RADU 1980. Șantierul arheologic Ungra, jud. Brașov. *Materiale și Cercetări Arheologice* 14: 496–503.
- RÉVÉSZ LÁSZLÓ 2013. Erdély a magyar honfoglalás korában. Szempontok a székelyek betelepedésének kérdéséhez. In: RÉVÉSZ LÁSZLÓ szerk., *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Budapest–Szeged, Martin Opitz. 605–628.
- RÉVÉSZ LÁSZLÓ 2015. A régészeti hagyaték és a nyelvészeti kutatások kapcsolatai a 9–11. századi Kárpát-medencében (szemelvények). *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 45–54.
- RÉVÉSZ LÁSZLÓ 2020. *A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig*. Szeged–Budapest, Martin Opitz.

- SZABÓ ISTVÁN 1971. *A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SzékOkI. = SZABÓ KÁROLY–SZÁDECZKY LAJOS, *Székely oklevéltár 1–7*. Kolozsvár, 1872–1898. BARABÁS SAMU, *Székely oklevéltár 8*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1934.
- SZŐKE BÉLA MIKLÓS–VÁNDOR LÁSZLÓ 1987. *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- TAKÁCS MIKLÓS 2006. Három nézőpont a honfoglaló magyarokról. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából 1*: 67–98.
- URDUZIA, CLAUDIA 2016. Căldări de lut descoperite în așezarea medievală de la Miercurea Băi–Cunța (jud. Sibiu). *Transilvania 2*: 55–61.
- VÁSÁRY ISTVÁN 2021. A székely írás eredetéről és helyéről a magyar művelődéstörténetben. In: BENKŐ ELEK–SÁNDOR KLÁRA–VÁSÁRY ISTVÁN szerk., *A székely írás emlékei. Corpus Monumentorum Alphabeto Siculico Exaratorum (CMASE)*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont. 831–836.
- ZSOLDOS ATTILA 2022. Kérdések a jászok magyarországi történetének korai szakaszához. In: BAGI DÁNIEL–BARABÁS GÁBOR–FEDELES TAMÁS–KISS GERGELY szerk., *Ruscia – Hungaria – Europa. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára*. Pécs, Kronosz Kiadó. 700–717.

A Multidisciplinary Approach to the Székely Question

Contemporary scholarship on the early history of the Székelys remains fundamentally divided between two competing paradigms. One school of thought regards the Székelys as an ethnic group of Turkic origin that subsequently underwent Magyarization, whereas the other considers them to be an inherently Hungarian-speaking population of Magyar stock. The latter view argues that the Székelys were distinguished from the broader Hungarian population not by their ethnic background, but by their specialized military function—which generated expanding privileges that were gradually institutionalized—alongside their distinctive social organization, cultural traditions, and, not least, their remote and relatively isolated geographical location. This interpretive dichotomy conceals an unresolved tension. From their earliest appearance in written records, the Székelys are consistently documented as Hungarian-speaking, leaving behind a corpus of Hungarian toponyms that bears no linguistic imprint of recent assimilation. Furthermore, the archaeological record offers no criteria by which to differentiate them from contemporary Hungarian groups. Conversely, however, their distinct ethnonym, their long-standing military role dating back to the Middle Ages, their specific legal status, and their unique cultural traditions all imply that their early history diverged from the mainstream Hungarian trajectory. To address this complex problem, this article reassesses potential explanations by synthesizing historical and archaeological sources with the latest insights from archaeogenetics.